

Agerbruget i Thisted Amt 1683.

Af Henrik Larsen.

KILDERNE til denne Afhandling er hovedsagelig Mark- og Modelbøgerne i Matrikulsarkivet henhørende til Christian den 5.s Matrikel. De første indeholder Opmaalinger af al Landets Agerjord, Ager for Ager, foretaget for Jyllands Vedkommende 1683 af en Stab udsendte Landmaalere, samt desuden Oplysning om det Hø, der kunde avles paa Engene, om det Antal Kreaturer, der kunde græsse paa den hvilende Agerjord, paa Overdrev og paa Hede, om Tørveskær, Lyngslet, Fiskeri og al anden Herlighed, der kunde ligge til en Gaard. Dog blev heller ikke Sandflugten forglemt eller anden Aarsag, der kunde nedsætte en Gaards Skatteevne. Til Hjælp ved Takseringen af Engene havde Landmaalerne Mænd, udnævnte paa Tinget, medens en Bonde i en Naboby skulde tilligemed Landmaalerne dømme om Jordens Godhed; desuden skulde Bønderne give Oplysning om deres Jorders Dyrkning, samt deres Brug og Hvile. Som Eksempel paa denne Taksering skal her anføres en saadan fra Jestrup paa Thyholm, hvor den blev foretaget af Chresten Larsen i Nabobyen Kallerup: "Gaardsmed Fald. Alsædjord, brug. aarligen, god Bygjord af graa Muldjord", og "Balsagger Fald. Brødjord, saas 4 Aar, hviler 5 Aar middelmaadig Bygjord af graa Muld og Sand".

Det var først Meningen, at Jorden efter denne Taksering skulde deles i 4 Sorter og derefter sættes i Hartkorn; dette skete ogsaa paa Øerne, men i Jylland turde man, da det kom til Stykket, imidlertid ikke benytte denne Fremgangsmaade. Der blev derfor her nedsat flere Kommissioner, der i Aaret 1686 berejste Halvøen og undersøgte de forskellige Byers Jord, samtidig med at de skaffede sig anden Underretning om Byens Tilstand. Denne Undersøgelse kan dog næppe have været saa grundig som den, Landmaalerne havde Lejlighed til at foretage. Jorden blev derefter delt i 6 Klasser: allerbedst, god, middel, skarp, ond og allerværst, af hvilke henholdsvis 2, 4, 6, 9, 12 og 16 Tdr. Land blev ansat til 1 Td. Hartkorn. Enkelte Steder havde man desuden Jord, hvoraf der gik 20 Tdr. Land til en Td. Hartkorn, og desuden fandtes hist og her Jord, der havde været dyrket, men som nu blev anset for udygtig til Sæd. Engene blev af Kommissionen delt i gode, middel og onde, der skulde henholdsvis 16, 24 og 32 Læs Hø til en Td. Hartkorn. Græsningen blev ligeledes delt i god, middel og ond, og der skulde 24, 32 eller 40 Høveders Græsning til en Td. Hartkorn.

Som Eksempel kan nævnes, at i Visby blev af Jorden, for saa vidt den var dyrket, $\frac{1}{3}$ ansat til allerbedst, $\frac{1}{6}$ til god, $\frac{1}{6}$ til middel og $\frac{1}{3}$ til skarp. Dog blev Jorden til 3 Gaarde ansat for $\frac{1}{2}$ allerbedst, $\frac{1}{4}$ god og $\frac{1}{4}$ middel, for Præstegaarden til $\frac{1}{6}$ god, $\frac{1}{6}$ middel, $\frac{1}{3}$ skarp og $\frac{1}{3}$ ond og for en enkelt Gaard til $\frac{1}{12}$ allerbedst, $\frac{1}{6}$ god, $\frac{1}{6}$ middel, $\frac{1}{3}$ skarp og $\frac{1}{4}$

allerværst. Derimod blev Jorden til Ambygaard i samme Sogn kun ansat til $\frac{1}{4}$ ond og $\frac{3}{4}$ skarp. Af Ørum Slots Jorder blev $\frac{1}{6}$ takseret for god, $\frac{2}{3}$ for skarp og $\frac{1}{6}$ for allerværst, ialt blev 258 Tdr. Land Agerland ansat til c. $32\frac{3}{4}$ Tdr. Hartkorn. Gaardens Høavl blev takseret halvt for god og halvt for middel og dens Græsning for ond. Af Frøslevgaards Jord blev $\frac{1}{9}$ regnet for allerbedst, $\frac{1}{18}$ for god, $\frac{1}{6}$ for middel, $\frac{1}{9}$ for skarp, $\frac{1}{3}$ for ond og $\frac{2}{9}$ for allerværst. Ifølge Marksagen var her 134 Tdr. Agerland, hvoraf 11 Tdr. var Alsædjord, 31 Tdr. Brødjord og Resten Udmarksjord. Udbyttet af Gaardens Enge var ifølge Modelbogen 12 Læs godt, 12 Læs middel og 12 Læs ondt Hø. Græsningen var takseret til 10 Høveder og blev anset for middel.

Undertiden har Bønderne muligvis søgt at skjule deres Jorders virkelige Godhed og Brug, thi i Markbogen for Nors By findes anført: "Denne Bys Indbyggere er mistænkte for ej at have givet deres Jorders rette Brug og Hvile an, som menes at bruges længere og hvile intet eller langt mindre, end de har angivet dem for". Det samme var Tilfældet med Skinnerup, hvor Beboerne ikke vilde indrømme, at noget af deres Jord blev brugt altid, skønt Naboerne paastod det. I Modelbogen anføres dog, at Byen havde lidt Alsædjord. Denne Bys Jorder, hvoraf en Del i tidligere Tid var blevet fordærvet af Sandflugt, er i Modelbogen takseret for allerværst. Ved den sidste Matrikulering blev imidlertid Byens Hartkorn mere end fordoblet, idet det, der før var 75 Tdr., nu blev 153 Tdr.; da Byens Areal er 1551 Tdr. Land, gaar der gennemsnitlig knapt 10 Tdr. Land til en Td. Hartkorn hvad man maa kalde meget god Jord og regne for noget af den bedste i Thy.

I Markbøgerne finder man Jorden delt i Alsædjord, Brødjord og Udmarks- eller Havrelandsjord. I Vester Han Herred deles Jorden dog kun i aarlig Jord og Jord, der brugtes og hvilte, de to sidste Sorter slaas her sammen.

Alsædjorden blev besaaet og dyrket hvert Aar og hvilte aldrig, dog fik den ikke Gødning uden med nogle ofte 3-4 Aars Mellemrum. Brødjorden blev, efter at den var gødet, dyrket i nogle i Reglen 3-4 Aar og hvilte derefter lige saa længe eller længere. Havrelandsjorden blev aldrig gødet og kun besaaet med Havre i Reglen 3-4 Aar i Træk, hvorefter den hvilte, undertiden mange, 15-20 Aar, førend den igen blev opbrudt og besaaet. Enkelte Steder finder man dog nogle Undtagelser herfra, Havreland der blev gødet og Brødjord, der ikke blev gødet. I Øster Hørdum kaldes et Par Agre i Kirketoft gødet Havreland, og i Skinnerup finder man Benævnelse Brødjord brugt om Jord, der aldrig blev gødet, det var Jord, der besaaedes med Rug. I Havrelandsjorden avledes dog ogsaa undertiden Rug tilligemed Havre, f.

Eks. i Hvidbjerg Sogn i Hassing Hd. Jorden var her for det meste Sand. Men dette er Undtagelser. Brødjorden kaldes undertiden ogsaa Borre- eller Baarejord og en enkelt Gang, i Jestrup paa Thyholm "Gamle Jord". Navnet Brødjord kommer vist egentlig af, at Jorden blev opbrudt igen efter at have hvilet i Modsætning til Alsædjorden, der altid blev dyrket. Navnet kunde derfor ligesaa godt anvendes om Havrelandsjorden. Denne kaldtes, i det mindste senere, ogsaa Vangjord¹). I Markbogen for Erslev siges det, at Byen foruden de 3 nævnte Slags Jord havde 4 Vange, der var Udmarksjord, der aldrig blev gødet. I Alsted var der to Marker en Indmark og en Udmark, den første omfattede baade Alsædjord, Brødjord og Havrelandsjord, den sidste bestod af 4 Fald, som kaldtes Østervang, Søndervang o. s. v., der blev dyrket med Havre og aldrig gødet. Forøvrigt finder man mange Steder i Thy Ordet Vang benyttet som Benævnelse paa Agerskifter i Udmarken, f. Eks. nævnes i Heltborg Skaarhøy Vang, Kielsdals Vang og flere andre, og det samme var Tilfældet i Ginnerup i samme Sogn. Man skulde tro, at Vang, der er beslægtet med Vænge, betegnede den indhegnede Jord, og hertil har Udmarken aldrig hørt. Der maa altsaa have fundet en Overgang og Forandring i Betydning Sted her, men hvorfor dette er sket, er ikke let at sige. Dog kan anføres, at paa Ginnerup Mark i Nærheden af de der fundne Oldstidshuse laa tidligere Nørvang, Tophøy Vang og flere andre Vange. Kan man tænke sig, at denne Jord har hørt til den nu forsvundne By eller Gaard, og da denne og muligvis andre Gaarde fra samme Tid forsvandt, og Jorden blev Udmark, gik Vang over til at betegne Udmarken?

Det var dog ikke enhver By, der havde alle tre Slags Jord, flere havde kun to og enkelte havde kun een af dem.

Alene Alsædjord havde vist ingen By og naturligvis var der ingen, der kun havde Havrelandsjord, thi Gødning maa enhver Landsby have haft og brugt. Derimod havde enkelte Byer kun Brødjord, f. Eks. Klastrup i Hundstrup Sogn, ligeledes Kaase og Tved i Hjardemaal Sogn, hvis Marker var meget ødelagt af Flyvesand. Gaarden Borup i Rær Sogn havde ligeledes alene Brødjord, og som Aarsag hertil angives, at dens Marker var sandede og ikke dygtige til Havrejord. Alsædjord manglede ikke saa faa Byer, medens andre havde lidt og det endda ikke alle Gaardene. Saaledes havde Thorsted ingen Alsædjord, ligesaa Lønnerup i Hundstrup Sogn, Villerslev, Sennels og de øvrige Byer der i Sognet, ligesaa Ørding paa Mors o. s. v. Det samme var Tilfældet med flere af Klitsognene ved Vesterhavet, f. Eks. Hvidbjerg og Vang Sogne, ligesaa med Rær og de foranførte Byer, samt bl.a. Hjortels (Hjortdal) og Svendstrup i Vester Han Herred. I nogle Byer havde kun enkelte Gaarde Alsædjord, f. Eks. i Bedsted, hvor kun 2 havde saadan Jord, Øster Hørdum, hvor nogle

Gaarde havde lidt, andre intet; i Elsted havde den ene Gaard ingen Alsædjord.

De fleste Byer havde Brødjord, dog manglede i Refs over Halvdelen af Gaardene denne Slags Jord.

Havrejord manglede foruden de foranførte Byer bl. a. Kløv og Vester Assels.

Foruden de nævnte 3 Arter Jord fandtes der til mange Byer Hedejord, der var mindre tjenlig til Dyrkning, Jord, der var eller havde været ødelagt af Sandflugt, Jord der ikke var dyrket i Mands Minde eller Jord, som man vel havde forsøgt at opdyrke, men havde maattet opgive paa Grund af dens Udygtighed.

Der var ofte stor Forskel paa de enkelte Gaardes Andel af de forskellige Slags Jorder, nogle kunde godt have meget mere af en Art Jord end de andre Gaarde i samme By og til Gengæld mindre af en anden Slags.

I Hassing havde Gaard Nr. 1 11 Tdr. Land Alsædjord, det højeste nogen Gaard i Byen havde, den havde desuden 5 Tdr. Land Brødjord og 33 Tdr. Land Havreland, dens Hartkorn var 5 Tdr. 7 Skp. Derefter havde Nr. 10 mest Alsædjord, nemlig 7 Tdr. Land, desuden havde den 8 Tdr. Land Brødjord og 34 Tdr. Land Havrejord. Mest Brødjord havde Nr. 19, Præstegaarden, nemlig 11 Tdr. Land og Nr. 8 nemlig 9 Tdr. Land. Den første af disse 2 Gaarde havde desuden 7 Tdr. Land Alsædjord og 32 Tdr. Land Havrejord, den sidste henholdsvis 5 og 26 Tdr. Land. Af Havrejorden havde Nr. 10, 1 og 19 mest, de er alle nævnte foran. I alt havde Byen 80 Tdr. Land Alsædjord, 92 Tdr. Land Brødjord og 350 Tdr. Land Havrelandsjord. De fleste Gaarde havde mere Brødjord end Alsædjord, det modsatte var dog Tilfældet med Nr. 1, 2, 4, 17 samt 16, der slet ingen Brødjord havde.

I Modelbogen er Jorden til de fleste Gaarde ansat til $\frac{1}{6}$ allerbedst, $\frac{1}{3}$ ond og $\frac{1}{2}$ allerværst, for Nr. 8 og 10 dog $\frac{1}{18}$ allerbedst, $\frac{1}{9}$ god, $\frac{1}{3}$ ond og $\frac{1}{2}$ allerværst, for Nr. 1 $\frac{1}{12}$ allerbedst, $\frac{1}{12}$ skarp, $\frac{1}{3}$ ond og $\frac{1}{2}$ allerværst samt for Nr. 7 $\frac{1}{18}$ allerbedst, $\frac{1}{3}$ ond og $\frac{11}{18}$ allerværst. I Thorsted, hvor der ingen Alsædjord var, havde Nr. 15 mest Brød jord, nemlig 22 Tdr. Land, dernæst havde Nr. 10 17 Tdr. Land, den første havde desuden 21 Tdr. Land Havrejord, den sidste 63 Tdr. Land, altsaa ikke saa lidt mere, og den var den Gaard, der havde mest Havrejord, derefter kom Nr. 1 med 61 Tdr. Land samt desuden 12 Tdr. Land Brødjord. En enkelt mindre Gaard Nr. 9 havde mere Brødjord end Havrejord. Enkelte Gaarde havde meget lidt Brødjord i Forhold til deres Havrejord, deriblandt Nr. 16, Annexpræstegaarden, der havde henholdsvis $\frac{4}{2}$ og 28 Tdr. Land. Hele Byen havde i alt 191 Tdr. Land Brødjord og 522 Tdr. Land Havrelandsjord. Desuden fandtes 4 Tdr. Land, der havde været undergivet Sandflugt og 11 Tdr. Land udygtig Jord. Jorden til Nr. 2, 10 og 14 er i Modelbogen ansat for $\frac{1}{3}$ ond og $\frac{2}{3}$ allerværst og Jorden til de øvrige Gaarde for $\frac{1}{6}$ middel, $\frac{1}{3}$ ond og $\frac{1}{2}$ allerværst.

I Skinnerup var der den samme Ulighed, nogle af Gaardene havde 2-3 Gange saa meget Havrejord som Brødjord, men Nr. 8 havde f. Eks. kun 12 Tdr. Land af

¹ Hoverireglement for Damsgaard 1770. Byen Skallerup.

den første Slags Jord og 11 Tdr. Land af den sidste, og en enkelt Gaard Nr. 2 havde endog mere Brødjord end Havreland, henholdsvis 12½ og 7 Tdr. Land foruden 4 Tdr. Land udygtig Jord.

Der er altsaa ofte betydelig Forskel paa de enkelte Gaardes Andel af hver Slags Jord. Dette hidrører fra, at en Gaard i Thy eller paa Mors ikke havde sine Agre jævnt fordelt over hele Byens Mark, saaledes som det for det meste var Tilfældet i den øvrige Del af Landet, i alt Fald i Østjylland og paa Øerne. Jorden bestod ikke sjældent af en Toft ved Gaarden ofte paa flere Tdr. Lands Størrelse, en Del Agre i den nærmeste ved Gaarden liggende Del af Marken, undertiden liggende samlede, men som Regel dog spredte imellem Nabogaardenes Agre og endelig, sammen med alle Byens Gaarde, en Del Agre i Udmarken, hvor der ofte var mere Fællesskab end i Indmarken. Saaledes var det Tilfældet i Heltborg, her var Udmarken den sydvestlige Del af Marken, og i Agerskifterne her havde som Regel de fleste Gaarde i Byen Agre.

Alsædjorden maa antages at være den nærmest Gaarden liggende Jord, som af den Grund er gjort til Alsædjord, dette siges saaledes i Markbogen for Vester Jølby, man havde da ikke saa megen Besværlighed med at udføre Gødningen. I Vester Hundrup paa Mors var det samme Tilfældet, her siges det, at deres Alsædjord, der dog kun udgjorde eet Fald, ikke var det af Godhed, men af Mangel paa Jord, og fordi den laa dem nær ved Haanden. Udenfor Alsædjorden har vel Brødjorden ligget og yderst i Marken Havrelandsjorden, selv om man mange Steder har maattet tage Hensyn til de lokale Forhold og Jordens Afstand fra de enkelte Gaarde.

Man finder ofte, at et Agerskifte kan indeholde baade Alsædjord og Brødjord, ja undertiden endog tillige Havrejord. I Øster Hørdum var saaledes i Stachet Tofft, der indeholdt 30 Agre, de første 2 Agre Alsædjord, der beskrives saaledes: ”mm. [middelmaadig] Rugjord af mere Sand end graa Muld”, Nr. 3 til 19 var Brødjord, der betegnes som ”skarp Rugjord af lidt graa Muld og rød Sand”, Nr. 20 til 22 var Alsædjord, hvis Jordbund havde samme Beskaffenhed som anført ved de 2 første Agre og Nr. 23 til 30 var Brødjord af samme Beskaffenhed som Agrene Nr. 3 til 19. I Kiercke Tofft Fald, der indeholdt 34 Agre, var Agrene Nr. 1, 27-30, 33-34 Udmarksjord, Nr. 2-11, 13-26 Brødjord og Nr. 12 Alsæd, medens Nr. 31-32 betegnes som gødet Havreland. Agrene i dette Fald tilhørte følgende Gaarde og Huse: Hus Nr. 2 havde Agrene Nr. 1-4, Hus Nr. 4 Agrene Nr. 5-12, Gaarde Nr. 11 havde de følgende Agre til Nr. 23, derefter havde Gd. Nr. 7 Agrene Nr. 24-26 og endelig Gd. Nr. 1 de sidste 8 Agre. De to Gaarde Nr. 7 og 11 havde altsaa alene Brødjord i dette Fald, medens Nr. 1 alene havde Havrejord. Det kan muligvis bero paa, at denne Toft har ligget nærmere ved Gaardene Nr. 7 og 11 end ved den sidste Gaard, thi Afstanden fra Gaarden har sikkert, som foran omtalt, spillet en Rolle ved Dyrkningsmaaden. Den samme Blandethed og

Liggen mellem hinanden af de tre Slags Jord finder man ogsaa mange andre Byer.

Herregaardenes Jord var ligesom Bøndernes delt i de nævnte 3 Slags, men heller ikke her havde alle Gaardene hver Slags Jord. Mange af dem havde ingen Alsædjord. Dette var f. Eks. Tilfældet med Dueholm Kloster og Højris paa Mors, med Ørum, Tandrup, Lyngholm, Aagaard, Nørtorpgaard og Faddersbøl, medens Hindsel og Vestervig Kloster kun havde nogle faa Tdr. Land Alsædjord. Derimod havde Aggersborggaard alene Alsædjord, ifølge Markbogen af Mangel paa Jord, dog havde den tillige 7 Tdr. Land brug. og hvil. Jord paa Nabobyen Manderups Mark. Ingen Havrelandsjord havde Kølbygaard.

Dueholm Kloster havde 127 Tdr. Land Brødjord og 152 Tdr. Land Havreland. Faddersbøl havde henholdsvis 63 og 38 Tdr. Land; denne Gaards Jord blev i Modelbogen ansat til ½ skarp, ⅓ ond og ⅙ allerværst. Frøslevgaard havde 11 Tdr. Land Alsædjord og 31 og 91 Tdr. Land af de to andre Sorter. Af Jorder blev 15 Tdr. Land henregnet til allerbedst, den øvrige Jord blev delt mellem de andre 5 Klasser. Vestervig Kloster havde 1 Td. Land Alsædjord, 196 Tdr. Land Brødjord og 373 Tdr. Land Havreland eller i alt 570 Tdr. Land. I Modelbogen er dog ved en Forglemmelse eller Fejlregning dens Jord dog kun opført med 404 Tdr. Land. Det var en af de største Gaarde i Amtet. En anden Gaard, der ogsaa havde megen Jord, var Nørtorpgaard, der havde 337 Tdr. Land Brødjord og 72 Tdr. Land Havreland. Halvdelen af Jorden til Gaarden blev takseret som skarp og Resten halvt som ond og halvt som værst (= allerværst).

Om Sædsiftet i de forskellige Slags Jord giver Markbøgerne os Underretning, undertiden i en kortfattet Indledning, men ofte for hvert Fald. Ligeledes faar man Oplysning herom af den Beskrivelse af Byens Forhold, der findes i Modelbøgerne. Her er dog, hvor intet andet er opgivet, Meddelelserne taget fra Markbøgerne.

I Øster Assels, hvor man havde alle 3 Slags Jord, blev Alsædjorden, efter at være blevet gødet, besaaet med 1 Byg-, 1 Rug- og 1 Havrekærv og derefter gødet igen paa Stubben. Brødjorden blev opbrudt efter nogle Aars Hvile og høstede man deraf, efterat der var blevet gødet, 1 Byg-, 1 Rug- og 2 Havrekærve, hvorefter Jorden hvilte i 6 Aar. Udmarksjorden blev aldrig gødet, men efter mange Aars Hvile høstede man af god Havrejord 4 Havrekærve, hvorefter Jorden hvilte i 8 Aar, af skarp Havrejord 3 Havrekærve, hvorefter Jorden hvilte i 10 Aar og af ond Havrejord 2 Havrekærve, hvorefter Jorden hvilte i 20 Aar. Desuden var der til Byen noget Jord, der laa udi Heden. Tødsø havde ogsaa baade Alsæd-, Brød- og Havrejord. Den første brugtes dels i 3 og dels i 4 Aar. Første Aar, efter at Jorden var blevet gødet, saaede man Byg, andet Rug, tredje Aar enten Byg eller Havre og fjerde Aar Havre. Brødjorden blev dels brugt i 3 Aar med Byg, Rug og Havre efter hinanden, hvorefter den hvilte i 5 Aar, og dels i 4 Aar, første Aar med

Havre, hvorefter Jorden blev gødet, andet med Rug og derefter i to Aar med Havre, hvorefter den hvilte i 6 Aar. Byens Udmarksjord blev aldrig gødet, dels paa Grund af at den var langt fraliggende og dels for dens Skarpheds Skyld, muligvis kommer dertil en tredie Grund, der dog ikke nævnes i Markbogen, nemlig Mangel paa Gødning. En Del af Jorden blev besaaet i 3 Aar med Havre og en Del i 4 Aar, Jorden hvilte derefter 10-15, ja noget endog 20-30 Aar, førend den igen blev opbrudt.

I Alsted dyrkede man en Del af Jorden, og det baade Alsæd-, Brød- og Havrejorden i 5 Aar. Nedertoft, der var Alsædjord, blev saaledes dyrket i to Aar med Byg og derefter 3 Aar med Havre, en Toft, tilhørende en af Byens Gaarde, blev besaaet med Byg, dernæst Rug og derefter Havre i 3 Aar, hvorefter den hvilte i 5 Aar. Af Havrejorden blev f. Eks. Thverager Fald besaaet i 5 Aar med Havre, hvorefter det hvilte i 5 Aar, et andet Fald blev dyrket i 5 Aar med Havre, men hvilte derefter i 6 Aar. Andre Fald blev kun brugt i 4 Aar, nogle med Byg, Byg, Havre og fjerde Aar Havre, andre med Byg og derefter Havre i 3 Aar og andre med Byg i to Aar, derefter Blandkorn og fjerde Aar Havre. Desuden anføres, at man i enkelte Agre af Brødjorden, efter at den var blevet gødet, saaede Hør, derefter Byg og tredie og fjerde Aar Havre, hvorefter Jorden hvilte i 5 Aar. Disse Agre var vist alle vaade og side. I Modelbogen siges endvidere, at man i Alsted, ligesom i Tødsø, i Brødjorden saaede Havre, hvorefter Jorden blev gødet og besaaet med Vinterrug eller nogle Steder Vaarrug og derefter med Havre i 2 Aar.

I Skallerup benyttede man ligeledes noget af Jorden i 5 Aar. I samme By saaede man bl.a. i Alsædjorden Byg, derefter Havre, saa atter Byg og derefter Havre. I Brødjorden Byg, dernæst Havre, saa Byg eller Rug og derefter Havre i to Aar, og noget lignende gjorde man i Torup i samme Sogn og i Vester Jølby.

I Sillerslev saaede man i Brødjorden første Aar Byg, dernæst to Aar i Træk Rug og fjerde Aar Havre, hvorefter Jorden hvilte i 5 Aar. Udmarksjorden blev besaaet med Havre i 3 Aar, hvorefter den hvilte 8 til 16 Aar.

Paa Thyholm i Jestrup i Lyngs Sogn brugte man Alsædjorden i 4 Aar, første med Byg, i andet Aar saaede man i den bedste Jord Vaarrug og i den daarlige Jord Blandkorn, tredie Aar saaede man Byg eller Havre og fjerde Aar ren Havre. Brødjorden, som her i Markbogen kaldes "Gamle Jord", blev første Aar besaaet med Byg, andet med Rug eller Blandkorn, tredie og fjerde med Havre. Om den hedder det i Markbogen: "Denne Jord giver gemenlig maadelig Byg, men dog bedst Havre". Jorden hvilte derefter i 6 Aar. Udmarksjorden blev dyrket med Havre i 4 Aar og hvilte derefter 8-10 Aar.

I Helligsø, hvor der ifølge Markbogen ingen Rug kunde avles, fordi Marken var sid og leret, dyrkede man i Alsædjorden i to Aar Byg og det tredie Havre, i Brødjorden Byg, Blandkorn og tredie Aar Havre,

hvorefter Jorden hvilte i 6 Aar. Udmarksjorden blev besaaet med Havre 2 til 4 Aar, hvilte saa indtil 16 Aar.

I Refs blev Alsædjorden besaaet med Byg, Rug, Blandkorn og fjerde Aar med Havre, Brødjorden med Byg, Rug, tredie Aar med en Blanding af Rug og Havre og fjerde Aar med Havre. Den hvilte derefter i 4 Aar.

I Villerslev brugte man ligeledes at saa Blandkorn i Brødjorden i tredie Aar og derefter Havre.

I Visby blev Alsædjorden dyrket i 3 Aar, første Aar med Byg, dernæst Vaarrug og tilsidst Havre, hvorefter den som sædvanlig blev gødet igen. Brødjorden blev dels besaaet i 3, dels i 4 Aar, hvorefter Jorden hvilte i 4 Aar. Den første Del blev besaaet med Byg, Rug og tredie Aar med Havre, den sidste med Byg, Blandkorn og derefter med Havre i to Aar. Udmarksjorden blev besaaet 2-4 Aar med Havre, hvilte derefter 7-10 Aar.

I Hassing havde man i nogle Fald Alsædjord Sædsiftet: Byg, Rug, Byg og fjerde Aar Rug, hvorefter Jorden blev gødet igen og i andre: Byg, Byg, Rug og fjerde Aar Blandkorn.

I Klastrup i Hillerslev Hd., hvor man kun havde een Slags Jord, Brødjord, saaede man her, efter at Jorden var gødet, Byg, derefter Rug og tredie Aar Havre, hvorefter Jorden hvilte i 3, 4 eller 5 Aar.

I Kaase og Tved Byer, der havde fælles Marker, der for en stor Del fornyelig var ødelagt af Flyvesand, var der 6 Fald Jord, hvoraf to blev besaaet i 3 Aar med Byg, Rug og igen Rug, hvorefter Jorden hvilte i 7 Aar, to Fald blev dyrket med Byg, Rug, Havre i 3 Aar og hvilte i 3 Aar og 2 Fald besaaedes med Byg og Rug i to Aar og hvilte derefter henholdsvis 5 og 10 Aar.

I Hvidbjerg Sogn ved Vesterhavet saaede man i Brødjorden bl.a. Byg og derefter Rug i 2 Aar. Havrelandet blev her besaaet med Havre og Rug.

I Lodbjerg Sogn blev Brødjorden ifølge Modelbogen dyrket i 3 Aar med Byg, atter Byg og derefter Vaarrug eller Havre, noget dog med Byg, Rug og i tredie Aar med Blandkorn eller Havre, hvorefter den hvilte 4-6 Aar. Udmarksjorden blev besaaet med Havre i 3-4 Aar, hvorefter den hvilte i 6-7 Aar.

I Vang Sogn, der heller ikke var skaanet af Sandflugten, kunde man dog træffe Jord, der ifølge Markbogen dyrkedes 5 Aar i Træk. Saaledes havde Gaarden Hove østen for Gaarden nogle Agre, der de to første Aar blev besaaet med Byg, derefter med Rug i to Aar og endelig femte Aar med Havre, hvorefter Jorden hvilte i fem Aar for atter at gødes til Byg igen.

I Thisted dyrkede man nogle Agre eller Fald i 6 Aar. Westerwratt i Howe blev saaledes, efter at være blevet gødet, besaaet første og andet Aar med Byg, tredie med Rug, fjerde med hvid Havre, femte med Byg og sjette Aar med sort Havre. Jorden blev brugt som Alsædjord og hvilte ikke, men det tilføjes, at hvis den, som havde Jord, ikke evnede at gøde den til den Tid, da burde Jorden efter 4 Aars Brug have 3 Aars Hvile.

Markbøgerne for Vester Han Herred giver som Regel ikke Oplysning om Sædsiftet, men undertiden

er det dog Tilfældet, saaledes blev Ladetoft og flere andre Fald i Ketterup, der var Alsædjord, besaaet i 3 Aar med Byg, Blandkorn og Havre.

Derimod giver de Oplysning om Agernes Brug og Hvile. Klim By havde foruden Tofterne 26 Fald, hvoraf de 11 blev dyrket hvert Aar, de var altsaa Alsædjord, 10 blev besaaet i 3 Aar, af disse fik saa de 6 3 Aars Hvile, de 2 4 og de 2 6 Aars Hvile. De 4 Fald blev besaaet i 2 Aar og hvilte fra 5 til 9 Aar, og 1 Fald blev kun dyrket et Aar ad Gangen og hvilte derefter 10 Aar, men det hedder ogsaa om dette Fald: "Snart fordærvet af Flyvesand". I Hjortels blev de fleste Fald dyrket i 3 Aar med 3, 4 og indtil 8 Aars Hvile, enkelte i 2 Aar med 3-6 Aars Hvile og 1 i 1 Aar med 6 Aars Hvile. Her var ingen Alsædjord.

I Svendstrup var Forholdet ligeledes 2-3 Aars Brug og 3-10 Aars Hvile.

Paa Herregaardene var Sædsiftet som Regel ikke meget forskelligt fra det, som fandtes hos Bønderne. Ørndrup paa Mors havde alle 3 Slags Jord. Alsædjorden bestod af 5 Fald, der blev dyrket i 4 Aar med Byg, Rug i to Aar og fjerde Aar Havre, hvorefter Jorden atter blev gødet. Det tilføjes, at det ene Fald blev henregnet til Alsædjorden, skønt Forpagteren, der tillige ejede en Part i Gaarden, havde angivet det som Brødjord, og skønt Landemaaleren selv saa, at Halvparten af Faldet 1683 havde henligget ubesaaet og kun Halvparten havde været dyrket. Brødjorden, i alt 7 Fald, blev besaaet i 4 Aar paa samme Maade som Alsædjorden, den hvilte derefter 8 eller 9 Aar. Udmarkshavrejorden, der var i alt 9 Fald, blev besaaet i 4 Aar med Havre og hvilte derefter 10 Aar, et enkelt Fald dog 11 Aar.

Paa Sindbjerggaard havde man i Alsæd- og Brødjorden Sædsiftet Byg, Rug og derefter i 2 Aar Havre. Brødjorden fik her 5 Aars Hvile. Paa Højris, hvor der ingen Alsædjord fandtes, var Sædsiftet noget lignende, men Jorden hvilte her kun 3-4 Aar.

Paa Irup Hovedgaard fandtes 2 Fald Alsædjord, 7 Fald Brødjord og 13 Fald Udmarksjord, af den sidste laa dog de 6 paa Skyum Mark. Alsædjorden blev dyrket i 4 Aar med følgende Sædsifte: Byg, Rug og derefter Havre i 2 Aar. De 6 Fald Brødjord blev dyrket i 3 Aar med Byg, Rug og Havre, derefter hvilte det ene Fald i 3 Aar og Resten i 4 Aar. Det ene Fald Brødjord blev besaaet i 4 Aar paa samme Maade som Alsædjorden og hvilte derefter i 4 Aar. Havrejorden blev besaaet i 3 Aar med Undtagelse af 3½ Fald, som var 4 Aar i Brug. Gaardens egen Jord hvilte 6 til 8 Aar, Jorden paa Skyum Mark 8 eller 12 Aar, mest det sidste.

Paa Ørum, hvor der ingen Alsædjord fandtes, dyrkede man Brødjorden i 4 Aar med Byg, derefter Rug i 2 Aar og fjerde Aar Havre, den hvilte i 5 Aar.

Paa Ullerup i Hillerslev Herred vilde Landmaaleren ikke rigtig fatte Lid til Proprietærens Angivelse om hans Jorders Brug og Hvile, hvorefter Indmarken skulde besaaes i 3 Aar og hvile derefter dels i 12 og dels i 16 Aar. Han og Takserermanden skønnede da, "at naar Jorden blev dyrket og brugt,

saasom den bør at bruges og dyrkes, da kan der billigt efter Gøden tages deraf 2 Kærve Byg, 1 Kærv Rug og 2 Kærve Havre og derimod hvile i 6 Aar". Udmarken blev besaaet med Havre i 3 Aar, hvorefter den hvilte i 8 Aar, en Del af den var overgroet med "Hegtorne" og Lyng og havde i mange Aar ikke været pløjet.

Paa Kølbygaard, hvor man havde 2 Fald Alsædjord, var Sædsiftet for disse: Byg, Rug, Blandkorn og Havre. Brødjorden, 9 Fald, blev for det meste dyrket med Byg, Rug, Blandkorn og Havre, noget dog med Byg, Rug og i to Aar med Havre. Hviletiden var 4 eller 5 Aar. Havrejord havde Gaarden ikke.

Tilsidst skal gives nogle Oplysninger om et Par Gaarde ude ved Vesterhavet, hvis Marker mere eller mindre var ødelagte af Sandflugt. Faddersbøl Hovedgaard, tilhørende Jørgen Kaas, skulde ifølge Markbogen for henved et Hundrede Aar siden i sal. Anders Maltesens²) Tid, som dengang beboede Gaarden, have faaet sine Marker "overlagt med Sandflugten", der dog i hans Tid igen skulde være standset. Dog nu frygtede man atter for, at den skulde gøre Markerne Skade. Brødjorden blev her dyrket i 3 Aar med Byg og derefter Rug i to Aar, hvorefter den hvilte i 4 Aar. Udmarksjorden, der laa paa Hundsborg Mark, blev besaaet i 4 Aar med Havre og hvilte 4 Aar, et enkelt Fald dog 6 Aar.

Nebel Hovedgaard i Vester Vandet Sogn, tilhørende Mickel Langeballe, havde i mange Aar været øde paa Grund af Sandets Ødelæggelser, saa at Jorden havde ligget udyrket, indtil Jomfru Maren Krabbe 1632 lod den henflytte og opbygge, hvor den stod 1683. Gaardens Brødjord, der var 16 Fald med i alt 83 Tdr. Land, blev for det meste dyrket i 3 Aar med Byg, Rug og Blandkorn, 4 Fald dog med Byg, Rug og Havre, 2 Fald blev dyrket i 4 Aar med Byg, Rug i 2 Aar og Havre det fjerde Aar. Jorden hvilte derefter i Reglen 12 Aar, enkelte Fald dog 10 og 16 Aar. Dens Havrejord udgjorde 41 Tdr. Land, hvoraf en Del laa paa Vester Vandet Mark. Den Del der laa ved Gaarden dyrkedes i 3 Aar med Havre og hvilte 10 Aar, medens den Del, der laa paa Vester Vandet Mark, blev dyrket i 4 Aar, hvorefter den ligeledes hvilte i 10 Aar. En Del af den var ikke brugt i Mands Minde. Den blev anset til at kunne saas i 2 Aar og hvile derefter i 10 Aar. Noget kunde ikke pløjes for Sandflugtens Skyld.

Af det foregaaende vil man se, at det almindeligste Sædsifte var Byg, Rug, Havre, naar Jorden blev dyrket i 3 Aar; saafremt den blev besaaet i 4 Aar, tog man 2 Afgrøder efter hinanden snart af een og snart af en anden af de ovennævnte Kornsorter, hvilken rettede sig vel mest efter Jordens Godhed, og hvad man bedst dyrkede paa den. Undertiden dyrkede man i Stedet for Rug Blandkorn, der dog ofte blev dyrket i tredje Aar efter Rug. Sjældnere havde man Sædsiftet: Byg, Rug, Byg, Rug og kun undtagelsesvis begyndte man vel med Havre eller Hør.

² Anders Maltesen Viffert til Albæk, død 1601.

Den Kornsort, som man dyrkede mest, er Havre. Paa Ullerup i Hillerslev Hd. blev skelnet mellem spansk og sort Havre. Den første saaede man i Brødjorden i fjerde Aar og den sidste i femte. I det foran nævnte Fald Westerwratt i Howe paa Thisted Mark saaede man i fjerde Aar hvid Havre og i sjette Aar sort Havre. Hvid Havre nævnes ligeledes i Danske Atlas, maaske er denne Sort identisk med spansk Havre.

Af Rug nævnes Vaarrug og Vinterrug, den første blev vel især saaet, hvor Jorden var særlig vaad. Blandkorn eller "Blending" nævnes ofte, Markbogen for Refs angiver, at det var Blanding af Rug og Havre, Modelbogen for Solbjerg og flere andre Byer nævner Blanding af Vaarrug og Havre. Boghvede synes ikke at være nævnt hverken i Mark- eller Modelbøgerne.

Som Gødning brugte man nogle Steder Tang, det var ifølge Modelbogen Tilfældet i Dragstrup paa Mors og i Gudnes i Villerslev Sogn. Derimod havde man endnu ikke begyndt at bruge Mergel, hvad der ifølge Danske Atlas begyndte en 30-40 Aar senere. I Elsø bemærkes ved et Fald: "gødes saa igen med Jord og Møg sammenblandet". Skønt dette ikke ellers bemærkes, har det rimeligvis været almindeligt, thi Bønderne har ikke haft saa stort et Kvantum Gødning som nu, dels var Besætningerne mindre og Kreaturerne ikke saa store som nu, dels gik de maaske ogsaa mere ude da og blev, naar de var hjemme, ikke

saa stærkt fodrede. Det var da heller ikke store Arealer, der da blev gødet. Havrejorden, der var den største Del af Byens Jord, fik ingen Gødning, Brødjorden blev kun gødet med 6-8 Aars Mellemrum og Alsædjorden hver tredie eller fjerde Aar.

I Hassing havde, som foran omtalt, Gaard Nr. 1 11 Tdr. Land Alsædjord, 5 Tdr. Land Brødjord og 33 Tdr. Land Havrejord, dens Hartkorn var 5 Tdr. 7 Skp., den var altsaa efter Amtets Forhold en forholdsvis stor Gaard. Af dens Jorder vilde altsaa kun 4-5 Tdr. Land blive gødet aarlig.

Nogen Dyrkningstvang herskede ikke i Thisted Amt, enhver synes at have haft Lov til at besaa sine Agre med hvad han vilde og benytte det Sædskifte, der passede ham bedst. Derfor kan man finde samme Agerskifte besaaet med mange forskellige Slags Korn. I Søehaf Fald i Nors var saaledes de 2 første Agre besaaet med Byg, da Landmaalingen fandt Sted, den tredie med Rug, den fjerde dels med Byg og dels med Havre, af Agrene Nr. 5 til 15, der alle tilhørte samme Gaard, var de 5 besaaet med Byg, de 3 med Rug og 1 med Havre, medens 2 hvilte, Agrene Nr. 16 til 20 var besaaet med Byg og saa fremdeles. Det samme vil man ogsaa kunde finde i andre Fald og i andre Byer. Ligeledes maa det samme have været Tilfældet i de Byer, hvor man finder alle Slags Jord sammenblandet i samme Fald.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1927, side 227-242)